

من یک درختم

تجربه‌ای

از آموزش

محیط زیست

مسعود رضایی

دانشجوی دکترای مهندسی محیط زیست

«یکی از نشانه‌های دردآور سال‌ها آموزش معیوب، کثرت افرادی است که توانایی شرکت در یک بحث منسجم را ندارند. این افراد می‌توانند احساسات خود را بیرون بریزند، انگیزه‌های دیگران را زیر سؤال ببرند، بی‌پروا اظهار نظر قطعی کنند، شعار دهند و به هر چیزی جز منطق متوسل شوند.» این عبارت تامس سول شاید بیانگر اهمیت آموزش و نقش تأثیرگذار آن بر هویت و اراده‌ی جمعی جامعه است. بر این اساس، نقش آموزش در حوزه‌های عمومی، آنجا که رفتار و کنش به‌هنگام افراد تعیین‌کننده و سرنوشت‌ساز است، بنیانی‌تر خواهد بود. مفهوم و معنای محیط زیست، آن‌طور که ما امروز آن را می‌فهمیم، تاریخچه‌ای چندان طولانی ندارد. به عبارت دیگر، دانش محیط زیست به معنای امروزی آن با اثرات منفی زیست‌محیطی انسان پس از عصر صنعتی شدن موجودیت یافت و در حال حاضر در حال توسعه است. با این حال، جالب است بدانیم که عنصر آموزش در حوزه‌ی محیط زیست پیشینه‌ای طولانی دارد. شاید بتوان اولین تأکید و توجه جهانی بر نقش آموزش و

آگاه کردن مردم نسبت به مسائل محیط زیستی را به کنفرانس سازمان ملل متحد با عنوان «محیط زیست انسانی و توسعه» در سال ۱۹۷۲ در سوئد نسبت داد (جوی‌ای، ۱۳۹۶).

هر چند تاریخچه‌ی آموزش محیط زیست در نظام دانشگاهی کشور ما پیشینه‌ای بیش از دو دهه دارد، اما در نظام آموزش و پرورش کشورمان، این موضوع غالباً به‌صورت حاشیه‌ای در کنار موضوع‌های دیگر دیده شده است. شاید بتوان اولین تلاش ارزشمند در این حوزه را تدوین کتاب انسان و محیط زیست در سال ۹۶ برای پایه‌ی یازدهم دانست؛ تلاشی که هر چند قابل تقدیر است، لکن در صورت پشتیبانی نشدن در دوره‌های پایین‌تر، به‌ویژه در دوره‌ی ابتدایی، ابتر خواهد ماند. این موضوع از آن نظر اهمیت بیشتری می‌یابد که بدانیم، تغییر واقعی در رفتار و کنش افراد در دوره‌های ابتدایی رشد، امری کارآتر است. تجربه‌ی چندین ساله‌ی خود نگارنده در آموزش و تدریس محیط‌زیست در فضای دبیرستان، دانشگاه و سازمان‌ها، غالباً بیانگر کارایی پایین آموزش در جهت تغییر رفتار عملی زیست‌محیطی افراد بوده است؛ اتفاقی که با گفته‌ی تامس سول، با وضعیت محیط زیستی کشور ما فاصله‌ی چندانانی ندارد؛ معضلی که هر چند ممکن است علل و عوامل متعدد داشته باشد، لکن قطعاً نبود توجه به محیط زیست در سنین پایین رشد، تأثیر غیر قابل انکاری بر آن داشته است.

آموزش محیط زیست در دوره‌ی ابتدایی

تدوین روش آموزشی محیط زیست در دوره‌ی ابتدایی نیازمند درک تفکر کودک در این دوره و تحول شناختی او به‌مرور زمان است. شاید بتوان ژان پیاژه را از پیشروان این عرصه دانست که با مطالعات بالینی خود دستاوردهای ارزشمندی ارائه کرده است. بر اساس دسته‌بندی پیاژه، سنین ۷ تا ۱۲ سالگی مرحله‌ی عملیات عینی تلقی می‌شود. پیاژه با توجه به تجربه‌های ارزنده‌ای که از مطالعه‌ی رفتار برخی از کودکان به دست آورده است، اعتقاد دارد بازی در تعلیم و تربیت کودک نقش ارزنده‌ای دارد و سبب می‌شود کودک علاوه بر رشد همه‌جانبه، به راحتی به ارزش‌های اجتماعی، اخلاقی و تربیتی متعددی دست یابد. او معتقد است، پیشرفت و بازی کودکان در مسیر رشد و تکامل خود به چند شکل نمایان می‌شود: بازی‌های تمرینی؛ نمادین؛ با قاعده (اینهلدر و پیاژه، سال ۹۴).

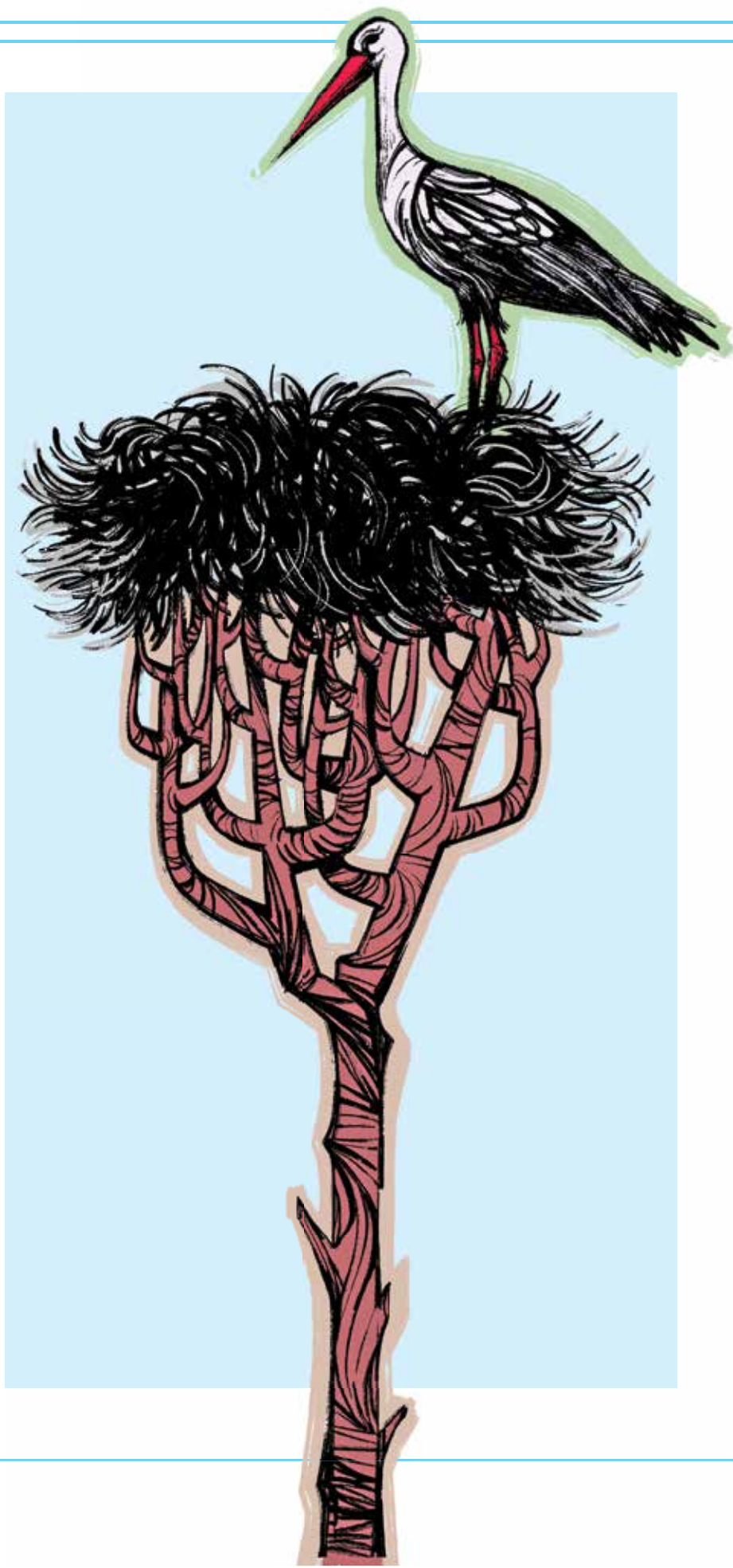
بازی می‌تواند در به‌کارگیری آموزش و تربیت محیط زیستی دانش‌آموزان مؤثر باشد. در ادامه، چند روش بازی پیشنهاد شده‌اند: بازی‌های با قاعده اجتماعی هستند و قواعد و مقررات خاصی دارند که گروه آن‌ها را تحمیل می‌کند. کودک از طریق این بازی‌ها مشارکت، همکاری، رعایت حقوق دیگران و قوانین اجتماعی را یاد می‌گیرد. این بازی‌ها

معمولاً از هفت سالگی شروع می‌شوند و تا بزرگسالی ادامه می‌یابند. یکی از بازی‌های محیط زیستی در دوره ابتدایی، ایفای نقش اجزای موجود در طبیعت یا به اصطلاح «این‌همانی» است. به‌کارگیری داستان‌های گوناگون برای عینیت بخشیدن به این موضوع بسیار مؤثر است. هر ابزاری که بتواند این نقش را برای کودکان باورپذیرتر و تخیل آن‌ها را تقویت کند، باید استفاده شود. توصیه می‌شود این بازی در دوره‌ای طولانی‌تر از یک هفته ادامه یابد تا تأثیر و باورپذیری آن بیشتر باشد. در سنین بالاتر دوره ابتدایی، میزان جمعی‌بودن بازی و کنش و واکنش‌ها باید دقیق‌تر تعیین شود (میراحمدی، ۱۳۹۴).

درختان

یکی از عناصر محیط زیستی که دانش‌آموزان دوره ابتدایی حتی به لحاظ ظاهری می‌توانند با آن احساس این‌همانی پیدا کنند، درختان هستند. این بازی می‌تواند شکل جمعی نیز پیدا کند. در واقع، آموزگار می‌تواند درختان گوناگون را به دانش‌آموزان نشان دهد و خواص و ویژگی‌های هر کدام را توضیح دهد تا هر کدام پس از آشنایی با کارکردهای درختان، نقش خود را در داستان مورد نظر قبول کنند. در این قالب، عناصر دیگر محیط زیستی نظیر باران، آب، پرندگان و حتی انسان نیز می‌توانند نقش ایفا کنند. پیشنهاد می‌شود در روال داستان ارتباط خوشایندی که درختان با دیگر موجودات طبیعی نظیر پرندگان، حشرات و حیوانات دارند، با ارتباط نامناسب برخی از انسان‌ها بیان شود. پس از انجام این بازی، دانش‌آموز باید بتواند قرابت خوب و حس این‌همانی نسبت به عناصر محیط زیستی پیرامونش داشته باشد، به‌گونه‌ای که ضربه و تخریب آن را جراحت خود تلقی کند.

منابع

۱. جوی‌ای. پالم. آموزش محیط زیست در قرن بیست و یکم. ترجمه‌ی دکتر علی محمد خورشید دوست. سمت. ۱۳۹۶.
۲. باربل اینهلدر. ژان پیازه. روان‌شناسی کودک. ترجمه‌ی زینت توفیق. نشر نی. تهران. سال ۱۳۹۴.
۳. طیبه میراحمدی. نگاه علمی به بازی کودکان. سیادت. شهر کرج ۱۳۹۴.